

VUZE VEKIVEČNE (MASOVNI MEDIJI, REVITALIZACIJA LEKSIKA I KONTROLABILNOST SEMANTIKE)

Ivo Žanić
Fakultet političkih znanosti
Zagreb

SAŽETAK: Rad prikazuje kako je u devedesetim godinama 20. st. *Hrvatsko društvo političkih zatvorenika* u svom glasilu i javnim istupima vodstva i članova promicalo arhaizam *uznik* kao ekspresivnu oznaku paralelnu neutralnoj oznaci *politički zatvorenik* za Hrvate koji su u Jugoslaviji suđeni zbog političkih uvjerenja. Budući da se s vremenom oživljenica raznim kanalima i s različitim autorskim motivacijama proširila u cijelu sferu javne komunikacije i među raznolike njezine aktere, ta socijalno-interesna grupa više nije mogla kontrolirati takvu njezinu konotacijsku vrijednost, pa su se njome počeli imenovati i kriminalci. Sljedeći razvojni stupanj nastao je kada su je, kao kolokaciju *ha(a)ški uznik*, počeli preuzimati masovni mediji u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori. Na taj je način jedan poetizam u relativno kratkom vremenu posve izgubio ekspresivnost, te postao tehnički termin za označavanje svih osoba, ne samo pritvorenih, i ne samo Hrvata, koje su na bilo koji način došle pod pravni tretman suda u Haagu zbog djelovanja u postjugoslavenskim ratovima.¹

Gljučne riječi: revitalizacija leksika, javna komunikacija, masovni mediji, leksikalizacija, stilska neutralnost, stilska ekspresivnost, arhaizmi, poetizmi.

Društvene i političke promjene neizbježno se odražavaju (i) na jezik, a među jezičnim razinama, leksička je podložna mnogo većem broju mijena negoli druge. Medijski je jezik, s jedne strane, pod snažnim i izrav-

¹ Kada je Katedra za stilistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu u svibnju 2002. priredila skup u povodu umirovljenja svoga osnivača prof. dr. Krunoslava Pranjića, raznorazne *pegule & belaji* spriječili su me da se odazovem, a isto se ponovilo i kada mi je urednik zbornika *Važno je imati stila* ponudio da naknadno priložim tekst. *Pegule & belaji*, srećom, prolaze, ali poštovanje prema dragom, inspirativnom i – ako ćemo pravo – posve neumirovljivom učitelju ostaje jednako iskreno i živo.

nim utjecajem društvenih gibanja i stavova, dok je na drugoj on sam izvor utjecaja koji nadilaze medijsku komunikaciju. Ovdje se prikazuje jedan, na nekoliko razina čitljiv i reprezentativan leksički primjer toga procesa: leksem *uznik* poprimio je, naime, u medijskom diskursu u početnim fazama revitalizacije funkcije koje nisu povezane s komunikacijskim potrebama, nego služe ponajprije izgradnji identiteta jedne socijalne grupe. A izgradnja je takva identiteta nemoguća bez masovnih medija kao posrednika između društvenih grupa i javnosti u najširem smislu, medija kao sustvratelja novih značenja, ali i kao onih koji iz raznih razloga proizvode smetnje (šumove) u procesu leksičke revitalizacije.

Ako neke riječi dugo, barem pola stoljeća, nema u medijima i uopće u javnoj komunikaciji, a onda se, recimo, 24. ožujka 2008. na internetskoj tražilici Google samo u dva osnovna oblika potvrdi u sasvim relevantnu broju – kao *uznik* 2.240, a kao *uznici* 2.380 puta, i to u svim žanrovima, od novinskih vijesti preko službenih stranačkih stranica do raznih političkih foruma, nema sumnje da je posrijedi nešto čime se vrijedi pozabaviti, to prije što je u ukupnom broju pojavnica lako uočiti izrazitu učestalost sintagmi *ha(a)ški uznik/uznici*, *hrvatski uznik/uznici* i *politički uznik/uznici*. Uvid u te, kao i primjere pronađene u tiskanim medijima, potiče na razmišljanje o tome kako se konotacije revitaliziranoga leksema ne mogu jednoznačno povezati, odnosno usustaviti da bi se koliko-toliko precizno definiralo, bilo njegovo semantičko polje, bilo semantička lakuna uslijed koje se leksem komunikacijski revitalizirao. U slojevitom procesu dugu petnaestak godina, koji će se ovdje pokušati rekonstruirati, stvorene su raznolike, (ne)očekivane stilističke, semantičke, konotativne i kolo-kacijske razlike, i u opsegu značenja i u različitosti upotrebe, potvrđujući uvijek nanovo kako je „leksik otvoren sustav neizbrojivih jedinica, s mogućnošću beskonačnih kombinacija”, kako se „semantički konflikti razrješavaju kontekstom”, i kako su leksičke pojave neizostavno ovisne o kontekstu, „samo je razlika u stupnju ovisnosti” (Tafra 1995: 23– 25).

Medijski tekstovi, za razliku od onih pisanih znanstvenim funkcionalnim stilom, ne moraju imati stabilnu terminološku usustavljenost, ali se ona najčešće ipak stvara i donekle usustavljuje uzajamnim utjecajem, korištenjem istih izvora, prelaskom novinara – koji sa sobom nose svoje jezične i komunikacijske navike – iz jednih u druge redakcije, njihovim kolegijalnim druženjem i razmjenom informacija, suradnjom istih autora u nekim medijima itd. Dodatno, s obzirom na to da četiri države sljednice SFR Jugoslavije rabe standardne jezike oblikovane unutar (novo)što-

kavskog sustava, uvelike uzajamno razumljive među obrazovanijom publikom, spomenute formalne i neformalne socijalne i profesionalne mreže nadilaze, odnosno imaju potencijal nadići javni komunikacijski prostor svake pojedinačne, u ovom slučaju Hrvatske kao one u kojoj se, u jedinstvenom sociopolitičkom kontekstu i na podlozi jedinstvene kulturnopovijesne tradicije, dokazivo začela revitalizacija leksema *uznik*.

II.

On je od 13. st. potvrđen u pisaca na sjeverozapadu i zapadu Hrvatske, dakle u kajkavskim i čakavskim krajevima, gdje je ušao i u statute i druge javnopravne spise. Leksikografi s kraja 16, te iz 17. i 18. st. leksem *uza*, pl. *uze*, tumače kao *vezica*, *konopac*, a u figurativnu značenju kao *tamnica*, katkad i *okovi*, ili, kako je pod tom natuknicom u *Prinosima za hrvatski pravno-povjestni rječnik* objasnio Vladimir Mažuranić, „u obće stanje neslobode, robstva, sužanjstva”. U istih se leksikografa *uznik* tumači kao *zatvorenik*, *utamničnik*, *zarobljenik*; Belostenec pak u *Gazophylaciumu* dodatno u natuknici *murus*, *zid*, izvedeni latinski glagol *immurare* tumači kao *zazidati*, u *vekivečnu vuzu postaviti*; kajkavski leksikografi sintagmu *vuze vekivečne* imaju i za doživotni zatvor. Leksem se javlja i u sjevernohrvatskim urbarima 17. i 18. st, obično u sinonimnim vezama „arešt ili vuza” (*Kmet se vu takovom areštu ali vuzi nigdar duže od dveh ali najviše treh dnevov zadržati ima*), dakle kao termin za ono što se suvremenim pravnim rječnikom naziva pritvorom.

Kada se, u sklopu opće modernizacije austro-ugarskog upravno-pravnog i pravosudnog sustava, sredinom 19. st. počinje sustavno stvarati hrvatska pravna terminologija, leksem postaje njezin neizostavan dio, za što je osnovu postavio Šulek *Njemačko-hrvatskim rječnikom* 1860, kada *Kerker* tumači kao *tamnica*, *uza*, *uznica*; sintagmu *im Kerker schmachten* kao *uzu uziti*, *tamnovati*, *Kerkersträfling* kao *uznik* itd. Prije nje ga *Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekèršajih za cesarevinu austriansku* (Beč, 1853) ustanovu u koju se smješta osuđenik naziva „kaznište”, takvu osobu „kaznik”, a kada taj prima posjetioca, razgovoru mora pribivati „nastojnik od uzah (Gefangenwärters)”, odnosno „uznički nadziratelj”, kako se ta služba naziva u zakonu iz 1874, ukratko – pravosudni policajac. S vremenom se termin stabilizirao kao oznaka za pritvor, odnosno sudski pritvor, gdje optuženik boravi dok kao osuđenik ne ode u zatvor. Izvan prava, *uznik* se dominantno rabi u biblijskim, te liturgijskim

tekstovima i propovijedima, od *Psalama Davidovih* Luke Bračanina s kraja 16. st. (Bog izvodi uznike u jakosti) nadalje. U *Rječniku hrvatskoga jezika* V. Anića iz 1994. uze, „okovi”, stilistički su kvalificirani kao leksem iz jezika umjetničke književnosti, te arhaizam i retorizam; leksemu *uznik*, „zavtorenik, onaj koji je u uzama”, dodana je i kvalifikacija ekspresivnosti.

Da je Anić u pravu kada leksem drži takvim, dakle nepripadnim znanstvenom, administrativnom, razgovornom i novinarsko-publicističkom funkcionalnom stilu, pokazuju i dva istraživanja. Jedno je provedeno na korpusu od milijun riječi, uključivši potkorpus masovnih tiskanih medija, za razdoblje 1932-1975, te za imenicu *uznik* ima samo dvije potvrde, obje u poeziji, dočim se *uze/uz* i *uzništvo* ne pojavljuju nijednom (Moguš i sur. 1999). Drugo je obuhvatilo manji korpus, nešto više od 130.000 riječi, ali u ovu svrhu relevantniji, jer je građa novija, iz 1980, k tome isključivo iz masovnih medija, iz dva tada najnakladnija i najutjecajnija nacionalna dnevnika – *Vjesnika* i *Večernjeg lista*. Semantičko polje *osoba lišena slobode* pokriveno je neutralnim izrazom administrativnoga funkcionalnog stila *zavtorenik*, te nešto ekspresivnijim – i bitno rjeđim – *zatvočenik*, dok *sužanj*, *uznik*, *utamničeničnik*, čak ni *robijaš*, kao članovi istog semantičkog polja, uopće nisu zastupljeni (Šojat 1983).

III.

U trenutku sloma komunizma i raspisa prvih slobodnih izbora u početku 1990. u Zagrebu je osnovano Hrvatsko društvo političkih zatvorenika (HDPZ), koje u veljači izdaje prvi broj mjesečnika *Zavtorenik* (list 1994. mijenja ime u *Politički zavtorenik*, kako izlazi i danas). On nas pak zanima kao medij kojim jedna društvena grupa ne samo izražava svoje političke stavove i aspiracije, te sudjeluje u javnim raspravama o raznim, prije svega političkim i povijesnim temama, nego i gradi vlastiti grupni identitet – ili samoopis – na raznim razinama, pa tako i na jezičnoj.

Drugačije i načelno kazano, svaka grupa u društvu nastoji upravljati leksikonom kojoj joj stoji na raspolaganju da označi temeljni iskustveni koncept ili zajednički nazivnik svojih pripadnika, ono što je preduvjet da bi se grupa uopće uspostavila kao grupa u bilo kakvu stupnju formaliziranosti i da bi se među njezinim pripadnicima mogao razviti osjećaj zajedništva i supripadnosti. Budući da se pripadnici grupe načelno moraju kao takvi moći prepoznati u konceptu koji nadilazi njihove osobne razlike i o(p)staje neupitan, stabilan i razlikovan spram ostatka društva, a taj je

koncept ovdje *boravak u zatvoru iz razloga koji nisu kriminal i zločin*, oni moraju prije svega sebi dati ime. Kako je pak imenovanje uvijek ritualan čin prepoznavanja i kategorizacije svijeta, čin simboličnoga ovladavanja svijetom, važno je promotriti koji se leksički izbori pritom vrše, s kojim pretpostavkama, na temelju kakvih kriterija i s kojim očekivanjima.

Svakoj grupi koja se bori za aktivnu društvenu prepoznatljivost i prisutnost nudi se pritom prilika ne samo da terminologiju stvara neologiziranjem ili posuđivanjem nego i da zatečene lekseme, makar posrijedi bili arhaizmi, poetizmi, pa i zaboravljenice, novim nijansiranjem prilagodi svojim ciljevima. Politički zatvorenici iz razdoblja 1945-1990. nisu ni prije sloma komunizma bili grupa bez javnoga društvenoga identiteta, samo što su ga definirali izvangrupni akteri – monopolistička vlast i njezini nadzirani masovni mediji, i to kao apriorno krajnje negativan: posrijedi su bili (*politički*) *kriminalci* jednaki ubojicama i pljačkašima. Takav je nametnuti identitet dokinut samom pluralizacijom društva i javne komunikacije: čim su stekli mogućnost da se sami slobodno odrede i predstave, učinili su to terminom *politički zatvorenik*, koji je kao precizan i usklađen s demokratskim vrijednosnim sustavom prepoznala i prihvatila i javnost.

U početku je pripadnicima grupe to očito bilo dovoljno, pa se u prvoj polovici devedesetih u mjesečniku HDPZ-a ne nalazi drugi termin osim stilski neutralna (*politički*) *zatvorenik*, dočim se u drugoj fazi, od 1997, kada se mijenja vodstvo, pa i ideologija udruge,² začimje diskurzivna strategija koja pokazuje da se društvena grupa „bivši politički zatvorenici”, odnosno oni koji upravljaju njezinom samopercepcijom i njezinim glasilom kao medijem u kojemu se ta samopercepcija (i) jezično iskazuje, više ne zadovoljavaju dokinućem negativnoga i uspostavom vrijednosno neutralna identiteta, nego da usporedo s time žele izgraditi dopunski, vrijednosno afirmativno označen leskički identitet, da uz termin koji ima neutralnu, *komunikacijsku* funkciju žele promovirati i termin s ekspresivnom, *simboličnom* funkcijom. Otad se, naime, u mjesečniku alternativno s izrazom (*bivši/hrvatski*) *politički zatvorenik* sve češće pojavljuje izraz (*bivši/hrvatski*) *politički uznik*, i to u svim vrstama tekstova.

Urednički uvodnici, posebno u prvim brojevima nekoga glasila, uvijek su programski, i to ne samo u koncepcijsko-sadržajnom nego i u iden-

² Ovdje se ni na koji način ne relativizira nikoje zlo ili nepravda ni ičija patnja niti se dovode u pitanje egzistencijalni problemi rješavanje kojih je zahtijevao HDPZ. Ne zanimaju nas ni osobne omraze među članstvom, nego isključivo diskurs koji je oblikovalo vodstvo Društva i koji je, medijski i institucionalno posredovan, utjecao na opću javnu komunikaciju.

titetskom i izražajno-terminološkom pogledu. Tako se u *Zatvoreniku* za osobe rabe izrazi (*bivši hrvatski*) *politički zatvorenici*, *osuđenici* i *robijaši*, za ustanove u kojima su bili neutralno *kaznionice* i ekspresivno *kazamati*, te za one koji su ondje službovali – *zatorski* (*stražari/službenici/liječnik*). Formalno, takva terminologija slijedi onu koja se rabila za 45 godina komunizma, u tisku koji je često objavljivao napise o progonu komunista u prvoj Jugoslaviji: mimo neutralnih, tehničkih termina *zatvor* i *kaznionica*, i tada se gotovo u pravilu rabio ekspresivniji niz *robija*, *robijaši* i *robijašnica*, te ponajekspresivniji *kazamati*. Četvrti relativno frekventan termin koji rabe suradnici HDPZ-ova lista – *tamnica*, s izvedenicama *tamničar*, *utamničar* i *tamnovanje* – također je zajednički s dotadašnjim diskursom o tim temama, pa i on znači neku vrstu izražajnoga i terminološkoga kontinuiteta bez obzira na sve političko-ideološke razlike.

Leksem *sužanj* javlja se u glasilu HDPZ-a samo u pjesničkim priložima, izrazito poetiziranim memoarskim zapisima i esejima nabijenima emocijama koji nastoje oponašati biblijski stil i općenito tekstu dati arhaiziranu, katkad patetičnu intonaciju, kao kada pjesma govori o *povorkama sužnjeva* i *očima ostruženih sužnjeva* (ZT, 8, XII/ 1990).³ Dobra je ilustracija takve upotrebe arhaizama i poetizama zapis samoga glavnog urednika *Noć u uzama*, o prvoj noći u zatvoru, pun izrazito ekspresivnih formulacija: „Dugo ću pamtiti tu uzničku noć, dugo ću pamtiti uzdahe i jecaje”, „Lepoglavska uznička noć caruje, a mi smo budni”, „Bog ostaje na strani slabih – to bi značilo da nismo sami ovdje u uzama” itd (ZT, 5, VII/1990). Može se uočiti kako se navedeni leksemi *uze* i *uznik* postupno uključuju i u druge priloge, ali odreda one koji ne pripadaju barthesovskoj nultoj razini pisma, k tome s različitim odnosom između samoga teksta i njegove uredničke opreme. U nepotpisanu nekrologu govori se o svećeniku, „uzniku Stare Gradiške”, koji je sve svoje pakete „dijelio s drugim uznicima”, dočim naslov sadrži manje-više neekspresivno *zatočnik* (ZT, 17-18/ 1991). Pola godine kasnije, u članku o čovjeku kojega su zatvarale vlasti obje Jugoslavije i NDH, odnos je oprečan, upravo onakav kakav će se uskoro početi uspostavljati kao sustav: u tekstu se rabi isključivo (*politički*) *zatvorenik*, u naslovu je *zatvor*, no tiskan je pod novouvedenom rubričnom egidom *HRVATSKI UZNICI* (ZT, 22-23, III-IV/1992). Ona će otad redovito stajati nad napisima (auto)biografskoga žanra i tako

³ Zbog nestabila ritma izlaženja prvih godina list, uz redni broj, katkad nosi pun datum, katkad pak samo mjesec, što se tada donosi rimskim brojem. Također, svi tiskani mediji koji se u ovom radu koriste kao izvori navodit će se kraticama, a popis kratica donesen je na kraju.

samim svojim položajem u vizualnoj kompoziciji stranice stjecati posebnu uočljivost, pa i simboliku.

No, leksički niz *uze – uznik – uzništvo* ostaje još koju godinu znatno manje frekventan od para *sužanj – sužanjstvo* u kontekstima koji traže ekspresivan izraz ili grade poetske konotacije, ali mu se frekvencija naglo povećava kako odmiče 1996. godina, što je teško ne povezati s promjenama na čelu Društva i u uredništvu njegova glasila, promjenama koje su donijele nacionalnu radikalizaciju i sve izraženiju težnju za rehabilitacijom NDH; dotad su nakon niza unutrašnjih sukoba iz Društva bili istupili svi *proljećari*, tj. oni koji su bili zatvoreni nakon sjednice u Karađorđevu, te još dosta u javnosti uvaženih ili barem nekontroverznih osoba u smislu da kao sredstvo ostvarenja političkih ciljeva zbog kojih su suđeni nisu ni na koji način propagirale ili koristile oružje.

U diskursu se nove predsjednice K. Pereković, nekadašnje pripadnice Ustaške mladeži, počinje sustavno javljati dotad ne tako često rabljen leksem: u jednom nekrologu navodi kako je netom umrli član, pošto je izdržao kaznu, „strpljivo nizao uzničke uspomene” (PZ, 54, IX/1996), a u broju potom, u govoru na otkrivanju spomen-obilježja u Staroj Gradiški, kaže da su ondje mnogi „robijaši (...) glodali tvrdi uznički kruh” (PZ, 55, X/1996). Frekvencija *uznika* dodatno se povećava pošto je glavni urednik postao odvjetnik T. Jonjić. Već njegov nastupni uvodnik podsjeća da Hrvati, „nažalost, imaju višestoljetnu nesretnu tradiciju političkog uzništva”, pa najavljuje „veću pozornost hrvatskim političkim uznicima između dva rata” i obećava da će list ostati „mjestom na kojem će hrvatski politički uznici bilježiti svoje misli” (PZ, 58, I/1997); u sljedećem je broju uočljivo otisnut i formalan poziv „svim hrvatskim političkim zatvorenicima da zabilježe svoje uzničke uspomene” (PZ, 59, II/1997).

Paralelna upotreba *zatvorenika*6 koji treba da pišu *uzničke* – a ne, kako bi se u idealtipskom modelu očekivalo, *zatvoreničke* – *uspomene*, naizgled zbunjujuća, zacijelo se konotacijski i simbolično naslanja na naslov memoarske knjige Stjepana Radića *Uzničke uspomene*, o zatvorskim iskustvima iz Austro-Ugarske, tiskane 1903, pa pretiskane 1929. i 1971. (ali, začudo, ne i nakon 1990. usprkos neospornu interesu javnosti za njegovu osobu i općenito takvu vrstu političke memoaristike, i usprkos tiskanju mnoštva, nerijetko polupismenih, pa i sirovom mržnjom i osvetoljubivošću ispunjenih sjećanja na jugoslavenske logore i zatvore). No, posezanje za leksemom *uznik* ne može se objasniti samo time, samo težnjom da se budući zapisi uklope u simbolično zračenje uzornog predloš-

ka i politički priznatu tradiciju, jer se javljaju i leksičke veze (kolokacije) i formulacije koje pokazuju i njegovo drugačije profiliranje.

Osmišljen leksikološko-terminologizacijski projekt uredništva vidi se posebno u intervjuima, npr. kada glavni urednik intervjura pisca koji je u podnaslovu predstavljen kao „višegodišnji politički uznik”, a u pitanjima etički suprotstavljen onim „političkim uznicima” koji su „na temelju svog uzništva izgradili (...) karijeru”, koju terminologiju prihvaća i intervjuirani kada veli da „nerado govori o uzničkim danima” (PZ, 61, IV/1997), ili kada kasnije urednik-savjetnik razgovara s teologom, te u uvodu i pitanjima redovito rabi sintagme „hrvatski politički uznici” i „naši čitatelji, uglavnom bivši politički uznici”, ali ga u tome sugovornik ipak ne slijedi, nego govori o „(političkim) zatvoreniciima” ili „robijašima”, dakle ustraje u neekspresivnim leksemima (PZ, 132, III/2003). Također, sve su češće – i pravilnije – terminološke razlike između teksta, nerijetko dokumenta, prepisana ili faksimilirana, i uredničke opreme. Tekst o rudarskom štrajku u Raši 1950. štrajkaše naziva „robijašima” i „zatočenicima”, dok podnaslov ističe da su vlasti „slale hrvatske političke uznike i u rudnike” (PZ, 67, X/1997). Apel kojim su se sredinom osamdesetih politički zatvorenici iz Zenice obratili Amnesty Internationalu, i u kojem sebe nazivaju „zatvoreniciima”, „osudenicima” i „robijašima, u opremi se predstavlja kao „dokument skupine bivših hrvatskih političkih uznika” (PZ, 68, XI/1997). Na skupštinama i drugim skupovima udruge govornici alterniraju dva leksema, kancelarizam i retorizam, u neosporno sustavnu rasporedu: na V. saboru HDPZ-a predsjednica govor počinje emotivnim: „Dragi politički uznici”, pa se ekspresivno, retoričko *uznik* i neutralno, obavijesno *zatvorenik* manje-više pravilno smjenjuju, kao i u službenim zaključcima, koji počinju svečanim i ceremonijalnim: „Mi, hrvatski politički uznici, okupljeni...” pa slijedi kombinirana terminologija (PZ, 92, XI/1999).

U sažetku, godina 1997. vrijeme je nagla uspona termina *uznik*, s nizom pokazatelja kako vodstvo HDPZ-a i uredništvo njegova glasila eksplicite – opremom, obavijestima, govorima i drugim službenim istupima – promiču taj leksem kao neku vrstu oblika visokoga stila, kao preporučljiviji, primjereniji i znakovitiji u stilski obilježenim komunikacijskim aktima i kontekstima. Stoga se on kao prirodna posljedica takvih nastojanja sve češće javlja i u dopisima čitalaca, koji se upravo njime predstavljaju kada, primjerice, predlažu uredništvu da objavi „što više životopisa (...) hrvatskih političkih uznika” (PZ, 132, III/2002). Prodire i u vijesti iz podružnica HDPZ-a i njihova priopćenja, izjave, prosvjede i otvorena pisma raznih po-

voda, što je nesumnjiv znak da ga članstvo prihvaća kao verbalno sredstvo grupne identifikacije.

Modelski promatrano, pitanje izbora visokosimbolična, snažno asocijativna i gotovo ritualno ovjerena termina za vlastitu društvenu, interesnu i sada već potpuno svjetonazorno homogenu grupu svodilo se na par *sužanj* – *uznik*, pri čemu bi se pobjednik uspostavio, s jedne strane, nasuprot *zatvoreniku* kao neutralnu leksemu administrativnoga funkcionalnog stila, i to kao njegova visoka paralela, a s druge bi u funkciji evokacije visokog stila zamijenio očito nedovoljno konotativne, ekspresivno potrošene lekseme *robijaš*, *zatočenik*, pa i *utamničnik*. U ovom kontekstu ti bi se leksemi mogli nazvati *ekspresivnim izrabljenicama*, na predlošku opće definicije izrabljenica kao riječi koje su se s jedne strane značenjski ispraznile, desemantizirale, a s druge polisemantizirale, tj. obuhvatile preširoko semantičko polje, te se „ne zna koje se zapravo značenje ostvaruje ili se zbog značenjske opterećenosti počinju upotrebljavati u krivom značenju”, pa i „promijene registar” (Tafra 2005: 206). No, iako nedvojbeno također visokoekspresivan retorizam i poetizam, *sužanj*, čini se, nije imao izgleda, te se u prijelaznom razdoblju s nešto većom frekvencijom nalazi samo kod nekih autora, ponajčešće u napisima predsjednika splitske podružnice HDPZ-a, ali i tada isključivo u kombinaciji s *uznikom*: u jednom članku odnos je triput *uznik*, dvaput *sužnji* (*PZ*, 39, II/1995), u drugom je četiri prema dva za *uznika* (*PZ*, 72, III/1998). Pobjednik je zapravo bio naprijed poznat, a uskoro će se vidjeti i zašto.

Dotad vrijedi napomenuti da je posrijedi trenutak kada interesno-iskustvena grupa „politički zatvorenici” nastoji postati ne samo relevantna društvena grupa koju karakterizira veći ili manji stupanj stalnosti i unutrašnje kohezije, nego i relevantan *komunikacijski kolektiv*. U tu svrhu posegnula je za leksemom kojim se aktivira simbolička funkcija jezika, tj. ona funkcija koja iskazuje zajedništvo svih koji ga rabe. Odabrao je leksem, koji time zapravo postaje termin, predstavlja simboličnu vezu među članovima nekoga komunikacijskoga kolektiva koju oni prepoznaju, s jedne strane, kao znak pripadnosti određenoj statusnoj, interesnoj i/ili društvenoj grupi, a s druge kao znak dubinske – egzistencijalne, političke i vrijednosne – povezanosti s grupama ili pojedincima iz prošlosti čijim se nasljednicima vide i žele predstaviti, kako samima sebi, tako i vanjskom svijetu. A to su svi Hrvati koji su bili suđeni ili drugačije kažnjeni, kako se redovito, formulaično izražavaju autori i čitaoci u *PZ*, *samo zato što su bili Hrvati, što su voljeli Hrvatsku, borili se za njezinu slobodu i branili je*.

Kada se pak leksemi *uze/uznik* upotrijebe nakon višedesetljetnog zaborava, pošto od 1918. nisu dio pravne terminologije u značenju *pritor/pritvorenik*, oni kao bitan element izgradnje grupnog identiteta ne funkcioniraju po tome što zaista izvorno znače, nego po tome na koga asociiraju i koji društveno-politički kontekst – koju uzornu ljudsku sudbinu – evociraju. Ne funkcioniraju ni po tome što eventualno pripadaju pravnoj terminologiji, nego baš zato što joj odavna ne pripadaju niti javnost – što je još važnije – pamti da su joj pripadali. Zato mogu programski dobiti posve nov kontekst i konotacije, odnosno postati ne označitelji jednog stvarnog stanja, kao kod Radića, nego ideološki (samo)identifikatori, *ideologizmi*, leksemi kojima se „pridijevaju određene ideološke konotacije”, te već samo njihovo pojavljivanje upućuje na određeni ideološki stav (Badurina 1998: 421).

Treća razina pomicanja značenja tiče se upravo toga aspekta.

IV.

Na prvom stupnju revitalizacije leksem (*politički*) *uznik* odabran je kao verbalni iskaz grupnog identiteta spram drugačijih društvenih grupa u suvremenosti, te je, počevši značiti „krajnje tešku patnju u zatvoru”, pretrpio redefiniciju, točnije intenzifikaciju značenja u odnosu na ono što je značio u pravnoj terminologiji do 1918, a koje je značenje sačuvao Stjepan Radić u svojim zapisima. Osim njega, koji je zapravo u glasilu i javnim istupima zastupljen posve rubno, u povijesne prethodnike ili modelske sudbine udruga je uvrstila Petra Zrinskoga i Frana Krstu Frankopana, te zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca, čije se fotografije, uključivši naslovnice lista, ili zapisi o kojemu se nalaze u gotovo svakom broju u drugoj polovici devedesetih. Grupi još preostaje odrediti nasljednike, odnosno definirati posljednje što je ostalo neizvršeno u procesu kompletiranja identiteta kao povijesno otvorene i utoliko vitalne kategorije. Tek s tom dimenzijom grupa će se moći projicirati i u budućnost, osigurati svoju reprodukciju – stvarnu i simboličnu.

Naum se doima nemogućim, jer demokracije jednostavno ne zatvaraju građane zbog izražavanja političkih stavova, a opet, rješenje je stajalo nadohvat ruci: odgovarajuća podgrupa je postojala i trebalo ju je samo prepoznati, te zadobiti njezin pristanak za simbolično, potom i formalno uključenje u grupu. Ta podgrupa su osobe protiv kojih Međunarodni kazneni sud za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije (MKSJ/ ICTY) u

Haagu vodi istrage i postupke zbog ratnih i drugih zločina u postjugoslavenskim ratovima.

Već potkraj 1997, na skupštini zagrebačke podružnice HDPZ-a njezin predsjednik napominje kako ona uključuje i one koji „žive, odnosno još uvijek robuju u inozemstvu” i čiji se broj, „na žalost, još uvijek povećava”, pa dodaje: „Mi smo ponosni što smo, od Petra Svačića, preko Zrinskih i Frankopana, do Eugena Kvaternika i haških zatočenika, sebe ugradili u hrvatsku državnu neovisnost, trpeći zbog svoje ljubavi prema Hrvatskoj i zbog borbe za njezine interese” (PZ, 68, XI/1997). Iako su u tom uvodu sami članovi nove podgrupe određeni neutralno, kao (*haški*) *zatočnici*, govornik u prilično dugu govoru rabi samo novi evokativni izraz, od početnog pozdrava *Dragim prijateljima, bivšim političkim uznicima*, do najraznovrsnijih ostalih formulacija koje uključuju taj poetizam. No, ubrzo će doći i do eksplicitna terminološkoga ujednačavanja pripadnika dviju grupa. Tako predsjednica HDPZ-a piše, „sa sastanka bivših hrvatskih uznica komunističkog sustava”, pritvoreniku MKSJ-a T. Blaškiću da ga Društvo „smatra svojim članom” (PZ, 70, I/1998), pa vodstvo HDPZ-a posjećuje Hrvate u Haagu, a oni im pismom zahvaljuju što „okrijepiste duše nas Hrvatskih uznika u Haagu”, te prihvaćaju poziv da se učlane u udrugu (PZ, 84, III/1999). Da ta grupa prihvaća leksem (*hrvatski*) *uznik* kao identitet-ski znak i oblik samoidentifikacije pokazuje i njihov brzojav sućuti u povodu smrti predsjednika Tuđmana, s početnom formulacijom kako „mi, hrvatski uznici iz Haaga, primismo najtužniju vijest...” (v. *Hrvati AMAC forum*, <http://p078.ezboard.com>). Termin je, čini se, posebno prigrlilo D. Kordić, koji je i na zajedničkim porukama prvi potpisnik, pa zahvalu na jednoj donaciji datira s *Haške uze, 19 veljače 2006 god.* (<http://www.hrt.hr/vijesti>; 12.12.1999), a usvaja ga i njegov otac kada prosvjeduje što je vlast navodno jednom osuđeniku dala novčanu pomoć koju „ostali uznici Hrvati (...) nisu imali” (HL, 30.09.2004).

No, s uključenjem podgrupe *Hrvati pritvorenici u Haagu* u grupu (*hrvatski*) *politički zatvorenici*, tj. proširenjem njezina identiteta i netom konstruirane tradicije na nove pripadnike, neizbježno se otvara jedan drugi proces. Dotad je komunikacija bila praktički privatna, interna, jer se odvijala unutar relativno malobrojne grupe posredstvom njezina niskonakladnoga glasila, te na specijaliziranim internetskim forumima u kojima, može se realno pretpostaviti, sudjeluju osobe istih ili vrlo bliskih (političkih) stavova. Otad, međutim, neizbježno izlazi u javni medijski prostor s obzirom na to da teme više nisu specifična statusna i slična pitanja koja se tiču

samo grupe *politički zatvorenici*, nego općedruštveno relevantna tema ratnih zločina koja svojim etičkim, pravnim i političkim implikacijama zanima najširu publiku, te joj trajnu pažnju posvećuju doslovce svi mediji, uključivši radio i televiziju. A „ako komunikacijski kolektivi imaju aktivnu ulogu u sferi javnosti, i njihovi 'interni' idiomi mogu participirati u oblikovanju diskursa javnoga komuniciranja” (Škiljan 2000: 42).

Odnosi stoga postaju bitno slojevitiji, a projicirani smjer revitalizacije jednog arhaizma posve nekontrolabilan, jer je prostor javne komunikacije, „sa statusima i ulogama koji se u njemu pojavljuju i interesima, stavovima i mnijenjima koji se u njemu formiraju, višedimenzionalan”, jer se u njemu „sastaju kolektivi i pojedinci sa svojim individualnim i zajedničkim identitetima, a uz to se u njemu isprepliću simbolička i komunikacijska dimenzija”. Privatna i javna komunikacija susreću se u području zajedničke margine i počinju miješati. Pritom neizbježno nastaju nejasnoće, jer izvangrupni sudionici komunikacijskih akata mogu, ali i ne moraju jednako razumijevati povezanost određenih leksema s pojavama iz izvanjezičnog univerzuma niti razaznavati elemente kolektivnih i individualnih identiteta svojih sugovornika, kao ni otkrivati simbolične vrijednosti što ih poruke u sebi nose. Oni „mogu (a ponekad i moraju) ili ne mogu (a ponekad i ne smiju ili ne žele)” sudjelovati u konstrukcijama raznih simboličkih zajedništava (Škiljan 2000: 188-190).

Čim, dakle, leksem *uznik* postane dijelom javnoga diskursa, društvena grupa „bivši politički zatvorenici” prestaje biti jedina koja upravlja jezičnom praksom vezanom za nj, te to potencijalno postaju svi sudionici komunikacije. Oni u početku – može se pretpostaviti – barem u osnovnim crtama imaju svijest o tome odakle leksem dolazi i u kojem su se komunikacijskom i sadržajnom kontekstu s njime susreli, ali kako nisu pripadnici grupe koja ga je u tome značenju promovirala, nemaju nikakvu obvezu prema njezinim kriterijima i intencijama, sve kada bih ih i poznavali i sve kada bi se i posve slagali s motivacijom koja je proizvela značenjska pomicanja. Novinari svih medija postaju slobodni sustvaratelji značenja, ovisni ponajprije o vlastitom jezičnom znanju i komunikacijskoj kompetenciji, te osobnoj procjeni jezičnoga znanja i vrijednosnih sudova svoje publike. Publike koja više nije određena zajedničkim iskustvom ni svjetonazorom, nego je čini cijelo društvo s neograničenim pluralizmom iskustava i svjetonazora.

Tako jedan politički komentator piše kako bi hrvatska demokracija bila dosljednija da je živ „pjesnik, filozof, lepoglavski uznik i demokrat”

V. Gotovac" (VL, 24.10.2002), dok komentator drugoga dnevnika zaključuje da se D. Budiša, taj „rashodovani vođa maspoka, oponent, disident, uznik (..) i socijalni liberal", pošto-poto nastoji vratiti u središte javne pažnje (VN, 25.01.2002). Niz takvih primjera pokazuje kako se *uznik* bez otpora vraća u općeuporabni aktivni leksik, ali u početku isključivo vezan za one koji su suđeni nakon sloma *Hrvatskog proljeća*. To ne čudi, jer su oni javnosti bili najpoznatiji i jer je postojao slobodno oblikovani javni konsenzus da su takvi zaista bili politički zatvorenici (*zatvorenici savjesti*) u izvornom, etički nespornom smislu riječi, dakle osobe demokratskih uvjerenja nad kojima je nedemokratska i/ili nelegitimna vlast izvršila nasilje i nepravdu. Na istu kategoriju stradalnika odnosi se i prosvjed jednog pripadnika političke elite što se nekritički objavljuju zapisi Tuđmanovih razgovora, pa tako i onaj u kojemu se „blati jedan naš uznik, lider političke stranke", u kojemu je taj „naš uznik i političar osramoćen i oklevetan" (JL, 23.08.2004). Izostanak bilo kakva atributa uz *uznika* – *hrvatski, politički, komunistički, jugoslavenski* – može značiti samo jedno: leksem je sam po sebi dovoljan da označi tip uskrate slobode, nepravdu i status žrtve, te načelno afirmativan vrijednosni sud o dotičnoj osobi. Teško je zamisliti da bi bez atributa mogli proći i na jednak način funkcionirati leksemi *zatvorenik, zatočenik*, pa i *robijaš*.

V.

Istodobno, HDPZ nastavlja javno djelovanje, sada takve naravi da za nj interes pokazuju i drugi mediji. Potkraj 1995. udruga predlaže da se u Lepoglavi uredi ćelija u kojoj je boravio kardinal Stepinac, te da se obilježe sve kaznionice gdje su ubijeni ili umrli politički zatvorenici. Udruga je u početku 1998, u sjećanje na takve, ustanovila i *Dan hrvatskih političkih uznika*, 30. travnja, kada su 1671. smaknuti Zrinski i Frankopan, koji su bili „nevini i samo su branili Hrvatsku", te su uzeti za „zaštitnike" HDPZ-a „upravo zato što smo i mi, hrvatski bivši politički uznici, imali istu sudbinu" (PZ, 85, V/1999).

Iza prvoga prijedloga stala je država, te ujesen 1999. ministar pravosuđa Z. Šeparović u Lepoglavi izjavljuje da će Ministarstvo „obilježiti patnju Hrvata koji su bili godinama u uzama komunističkih zatvora", da je Stepinčeva ćelija već uređena, a isto će se učiniti i s onom „u kojoj je u uzama patio" predsjednik F. Tuđman; ona će se zvati „Uznička ćelija dr. Franje Tuđmana", koja je sintagma izvučena i u naslov reporta-

že (VL, 12.09.1999). Time stari/novi termin za *Hrvata zatvorena (samo) zbog borbe za Hrvatsku* ulazi i u službeni diskurs etablirane političke elite, stječe institucionalnu potporu i legitimnost. Tri i pol mjeseca potom ministar je službeno otvorio *Spomen-ćeliju dr. Franje Tuđmana i drugih političkih uznika – žrtava komunizma*, opet ističući kako je predsjednik ondje „tamnovao, u uzama za Hrvatsku” (VN, 21.12.1999). Novinsko izvješće o tome ujedno pokazuje dva kanala kojima jedan element žargona specifične društvene grupe izlazi u sferu javne komunikacije i prodire u opći medijski jezik.

Jedan je kanal očit, neizbježan i profesionalno neprijeporan: citiranje javne osobe koja leksem rabi u službenom javnom nastupu. Upravo su tjedni potkraj 1999. ključno razdoblje ulaska *uznika* u diskurs političke elite, samim time i u najšire medijsko posredovanje, kako svjedoči i novogodišnja čestitka potpredsjednika Sabora V. Šeksa Hrvatima u Haagu, intonirana biblijskim stilom i posve na tragu konotacijske podloge kakvu je oblikovao HDPZ u obraćanju istim naslovnici: „Svojim uzništvom u Haagu svjedočite danas svijetlu istinu o Hrvatskoj čiji nam sjaj mnogi u svijetu žele pomutiti” (VN, 31.12.1999). I prije nego što je postao ministar Šeparović je kao predsjednik Hrvatskoga žrtvoslovnoga društva sustavno promovirao novi leksem, pa je otišao u Haag „da bi provjerio u kakvim su uvjetima [Hrvati] u uzama suda UN” (DS, 236/1999), a nastavio je i kasnije, u zborniku o masovnim hapšenjima u siječnju 1972, kada je napisao da je jugoslavensko pravosuđe „najbolje, najjače, najhrabrije državotvorne Hrvate smjestilo u uze komunističkih zatvora” (Pavletić 2002: 21-22).

Na drugi kanal upućuje novinarkino određenje dvojice drugih govornika, koji nisu bili pripadnici formalno etablirane političke elite, ali jesu bili pripadnici društvene grupe iz koje je potekla jezična praksa kojom se ovdje bavimo. Kako izvještava, poslije ministra govorio je H. Šošić, „lepoljavski uznik”, pa Đ. Perica, „uznik iz Nove Gradiške” (VN, 21.12.1999). Taj je kanal stvar novinarkina izbora: informacija bi bila sadržajno istovjetna i da su govornici određeni kao bivši (*politički*) *zatvorenici*, dakle neevokativno i neekspresivno, no upotreba leksema *uznik*, očito preuzeta iz interne komunikacije sudionika svečanosti (i ne nužno sa sviješću o njezinoj pozadini i konotacijama), učinila je novinarku njegovom diseminatoricom u najširu javnost.

Na treći kanal, isprepleten s prvim dvama, upućuje završni dio izvještaja o tome kako je varaždinski biskup M. Culej služio zadušnicu „za ubi-

jene uznike Lepoglave i druge žrtve komunizma” (VN, 21.12.1999). Upravo je dio Crkve, naime, usvojio ne samo one funkcionalno-značenjske aspekte (sada već bivšeg) arhaizma *uznik* koji su oblikovani internom jezičnom praksom jedne specifične društvene grupe, nego i proširenje njegova obuhvata na Hrvate u Haagu. Središnji crkveni tjednik daje o tome više nego plastično svjedočanstvo: tekst pod naslovom *Poruke hrvatskih uznika* uvodno govori o „institucionalnom katoličkom dušobrižništvu vjernika zatvorenika” i „vjernicima zatvorenica”, ali kada prijeđe na opis jedne specifične situacije takva pastoralnoga djelovanja, slijede rečenice o „posjetu hrvatskim uznicima u Den Haagu” ili pribavljanju odobrenja za „posjet svakom pojedinom uzniku” (GK, 16.03.2003). Iz takve impostacije očito je da – realno, ako već ne formalizirano – postoji opća kategorija *zatvorenik* i unutar nje *uznik*, koji je načelno također *zatvorenik*, jer inače ne bi potpadao pod skrb Dušobrižništva za vjernike zatvorenike, kao što očito potpada, ali zapravo nije *zatvorenik*, jer da jest, tako bi se i nazivao; on je *zatvorenik osobene sudbine i znakovitosti*, tolike i takve da zahtijeva posebnu ili dopunsku leksikalizaciju.

Neki pak primjeri pokazuju da je sintagma, sastavljena od imena zaptvora i leksičke oživljenice za denotaciju njegovu Crkvi najvažnijega stanovnika, dorasla do statusa u kojemu postaje istoznačnica za ime i prezime, odnosno zamjenjiva s njima, kao kada drugi biskup u propovijedi hrvatskim vjernicima u Njemačkoj kaže „lepoglavski uznik, tj. nadbiskup Alojzije Stepinac” (ŽZ, 3/2006). Vijest pak koju je potkraj 2004. distribuirala agencija IKA laboratorijski je primjer za analizu dotične terminološke diferencijacije.

BISKUP CULEJ PREDVODI MISU U LEPOGLAVSKOJ KAZNIONICI

Lepoglava (IKA) – Varaždinski biskup Marko Culej u prigodi predstojećih božićnih blagdana pohodit će 19. prosinca, na IV. nedjelju došašća, zatvorenike u Kaznionici u Lepoglavi, gdje će u zatvorskoj kapeli bl. Alojzija Stepinca, također lepoglavskog uznika, predvoditi misno slavlje. S biskupom će suslaviti zaptvorski dušobrižnik Marko Šmuc.

Dan ranije, u subotu 18. prosinca, u Kaznionici će zatvorenica biti omogućena prigoda za božićnu ispovijed, za koju su se pripremali i pokorničkim bogoslužjem koje je, zajedno s misom, na III. nedjelju došašća predvodio dušobrižnik Šmuc (<http://www.ika.hr>).

Lako je uočiti razdjelnicu između stanovnika6 Lepoglave: na jednoj su strani oni koji su dvaput imenovani *zatvorenica*, kao što i ostalo što je

u općem smislu vezano za to mjesto nosi jednak neutralni atribut – *zatorska* kapela i *zatorski* dušobrižnik, a na drugoj je strani izdvojen sam Stepinac. Element koji i spaja i razdvaja dva dijela ključne rečenice, dva očito pomno izgrađena sustava leksičkih znakova, jest prilog *također* sa značenjem, leksikografski kazano, „da se što izjednačuje, da se ponavlja, obavlja na isti način” (Anić 1994). To se zbiva i ovdje, ali ne u cijelosti nego samo u dijelu. Posrijedi su barem tri isprepletene sadržaja koja se mogu, ali i ne moraju podudariti: mjesto, razlog i način. Mjesto je isto – lepoglavska kaznionica, i u tome opsegu Stepinac jest *također* ondje bio, na toj razini nerazličit od ostalih *lepoglavskih*...

Rascjep pak nastaje kada treba odrediti što je to on ondje bio, odnosno zašto nije *također* zatvorenik (ili zašto ostali koji ondje jesu ili su bili nisu *također* uznici).

Kao prvo, *zatvorenik* bi značio njegovo izjednačenje s „običnim” osobama lišenima slobode, što onemogućuje da se, barem ne odmah, dakle na temelju čiste jezične činjenice, percipira jasna razlika između njega i ostalih, nego se za uspostavu razlikovnosti zahtijeva barem minimalno izvanjezično znanje, znanje o činjenicama nejezične stvarnosti, ukratko – povijesno znanje.

Kao drugo, *zatvorenik* je formalan pravni status, trivijalna činjenica ovostranosti, pa ako se tko takav i drži nevinim, putevi da to ispravi jednako su ovostrani: žalba, obnova postupka, molba za pomilovanje, pa raščlanjivanje zakonskih paragrafa, dugotrajno i pedantno vaganje dokaza i protudokaza itd, itd... Sam termin ni na koji način na to ne upućuje, nego samo konstatira da je, posve tehnički, netko u zatvoru i da je ondje, dok se eventualno ne dokaže suprotno, smješten u skladu i s pravom i s pravdom. Kod Stepinca toga temeljnoga sklada prava i pravde nema: on jest bio ondje prema onodobnom formalnom pravu, ali ono je bilo u raskoraku s pravdom, i ljudskom, i – pogotovo – Božjom. U njegovu slučaju pravo nije ostvarivalo pravdu nego, naprotiv, proizvodilo nepravdu koju je pak on svjesno prihvatio i postojano izdržavao, spreman na trpljenje i praštanje s vjerom u konačnu pobjedu pravde, ukratko – na mučeništvo. Držao se, dakle, autentično kristovski, što *zatvorenicima* obično ne čine.

I umjesto da se sve ovo objašnjava i ponavlja, aktiviran je leksem *uznik*, odnosno *uzništvo* kao drugo ime za mučeništvo. I još nešto: *zatvoreništvo* i *uzništvo* nisu nužno uzajamno isključivi: *zatvorenik* može dorasti gotovo do *uznika* (kao razbojnik koji se na križu pokajao), ali autentični *uznik* u načelu nikad ne počinje kao trivijalni *zatvorenik* – samim činom vršenja nepravde nad njim i njegovim svjesnim pristankom na žr-

tvu, jer je smisljena i otkupiteljska, on je od početka u toj uzvišenoj kategoriji. Krist je uvijek Krist, samo Poncije Pilat mijenja imena, od Josipa Broza Tita do Carle del Ponte. Tada se savršeno logično razrješuje paradoks da dušobrižnici u svim zatvorima posjećuju *zatvorenike*, a kada odu u Scheveningen, nađu se među (*hrvatskim*) *uznicima*. Tada se u novom svjetlu ukazuje i naslovnica tabloidnoga dnevnika koji u uskrsnom broju donosi veliku sliku rassetoga Isusa s tekstom, k tome jedinim tiskanim crvenim slovima: *Haaški uznici vjeruju u uskrsnuće pravde* (VL, 15-16-17.04.2006). Neukusno neosporno jest, ali nipošto nije besmisleno i mimo sustava: Hrvati u Haagu u svojem su mučeništvu, kao i Stepinac, podobni Kristu.

Sa slomom komunizma neizbježna je, dakako, bila i formalna rehabilitacija nadbiskupa Stepinca kao žrtve montiranog procesa, a usporedo s time Crkva ga je uzmogla i neometano promovirati u simbol 45-godišnje represije. Već u veljači 1992, kada su se podudarile obljetnica njegove smrti i uspostava diplomatskih odnosa sa Sv. Stolicom, godine su komunizma „simbolizirane patnjom” upravo toga „neustrašiva branitelja prava Boga i čovjeka, nepravedno osuđena na 16 godina uzništva” (GK, 16.02.1992). No, posrijedi nije samo subjektivni stilski izbor unutar mogućega niza, odnosno semantičkog polja *sužanjstvo – uzništvo – utamničenje – zatočeništvo – robija*, nego naznaka procesa dubljih korijenja, početak oblikovanja dopunske smisaone evokacije i emocionalne rezonancije. Također, i leksičko-terminološkoga uklapanja u *Bibliju*.

Prvi suvremeni hrvatski prijevod Biblije tiskan je 1968, u izdanju *Stvarnosti*, a gotovo 30 godina kasnije, 1996, u izdanju *Kršćanske sadašnjosti*, objavljena je *Jeruzalemska Biblija*, stilski i jezično doradena u skladu s novim filološkim spoznajama i tekstološkim analizama. U njoj je, među ostalim, lako prepoznatljiva težnja za ujednačavanjem izraza u sklopu koje leksem *uznik* najčešće zamjenjuje *sužnja*, ali i *zatvorenika* i *utamničenika*. Ujednačavanje je zacijelo i plod težnje da se jezik novoga prijevoda snažnije uklopi u povijesnu vertikalnu hrvatske kršćanske terminologije, odnosno nasloji na srednjovjekovne i kasnije tekstove, primjerice Zadarski lekcionar, gdje u vezi s Barabom stoji da *Jimše sudac pustiti puku jednoga uznika*, ili Lekcionar Bernardina Splićanina, gdje u vezi s istim stoji da *Imaše jednoga uznika zamirita, ki se zoviše Baraban*. Ta se leksička inovacija vidi u kratkom izboru novozavjetnih primjera, gdje je osnovni navod uzet iz *Jeruzalemske Biblije*, a među uglatim je zagrada donešen leksem iz izdanja 1968:

1. A o Blagdanu upravitelj je običavao svjetini pustiti jednoga *uznika* [sužnja] (Mt 27, 15)
2. Tada upravo bijaše u njih poznati *uznik* [zloglasni sužanj] zvan Baraba (Mt 27, 16)
3. Oko ponoći su Pavao i Sila molili pjevajući Bogu, a *uznici* [sužnji] ih slušali (Dj 16, 25)
4. Tamničar (...) samo što se ne ubi misleći da su *uznici* [zatvorenici] pobjegli (Dj 16, 27)
5. On ga uze, odvede k tisućniku i reče mu: „*Uznik* [sužanj] me Pavao pozva...” (Dj 23, 18)
6. „Ima neki čovjek, reče, što ga je Feliks ostavio *uznikom*... [kao utamničenika]” (Dj 25, 14)
7. Čini mi se doista besmislenim poslati *uznika* [zatvorenika], a ne naznačiti optužbu... (Dj 25, 27)
8. Pozdravite Andronika i Juniju, rođake i *suuznike* moje [sudrugove mi u sužanjstvu] (Rim 16, 7)
9. Sjećajte se *uznika* kao *suuznici* [Sjećajte se sužanja, kao da ste zajedno s njima bačeni u okove] (Heb 13, 3)
10. Pozdravlja vas Aristarh, *suuznik* moj [drug moj u sužanjstvu] (Kol 4, 10).

VI.

Međutim, ne samo što „riječi mogu izgubiti svoju evokativnu moć kada prijeđu iz ograničene sredine u opću upotrebu” (Ullman 1981: 139) nego se zajedno s evokativnom može potpuno rasplinuti i značenjska profiliranost koju je sustavno na dugi rok gradila jedna društvena grupa. U sveobuhvatnoj javnokomunikacijskoj sferi koja u moderno doba sve manje poznaje leksičko-stilsku granicu između visokog i niskog, elitnog i pučkog, retoričkog i konvencionalnog, i unutar koje se slobodno preklapaju donedavna jasno raspoznatljive žanrovske i funkcionalnostilske granice, leksem *uznik* nije bilo moguće, sve da su izvorni protagonisti to i htjeli, zadržati kao sredstvo unutargrupne identifikacije. On je morao izići iz njezinih okvira, jer maksimalno širenje socijalne osnovice komunikacije dokida mogućnost da se sačuva i kontrolira njezin referencijalni ekskluzivizam. Kada se komunikacija otvara, otvaraju se i nove, načelno bezbrojne potencijalne referencije. Ta otvorenost ovisi o trima činiocima: o raspoloživim i potencijalnim referencijama komunikacijske zajednice, o tome

koliko je neka referencija socijalizirana, te o tome koliko je sama socio-komunikacijski otvorena, jer unutar komunikacijske zajednice raspoloživi sadržaji (referencije) mogu biti raspoređeni – ili socijalizirani – ravnomjerno ili neravnomjerno. U potonjem slučaju „komunikacijska otvorenost u pogledu sadržaja neće unutar komunikacijske zajednice biti podjednaka”, pa će za neke opseg i doseg referencijalne sposobnosti biti veći, a za neke manji (Pupovac 1990: 39).

Nemoguće je reći koliko je sudionika javne komunikacije u tom početnom trenutku razumjelo arhaizam i poetizam *uzništvo*; većina zacijelo samo na osnovi konteksta i poznavanja izvanjezične činjenice da se govori o nekom tko je nekako lišen slobode ili mu se to sprema. No, on je i takav privukao pažnju, a očito krajnje nizak stupanj socijaliziranosti njegove referencije počeo je – logično – proizvoditi promjene registara i upotrebe u pogrešnom kontekstu, „pogrešnom”, dakako, isključivo iz kuta terminoloških intencija⁶ Crkve od početka devedesetih i istovrsnih intencija⁶ HDPZ-a od sredine devedesetih, neovisno o tome koliko su i jesu li uopće ta dva kolektivna aktera javne komunikacije bila povezana u procesu jedne leksičke revitalizacije i jesu li – i koji su – njihovi pripadnici imali svijest o tome.

Tako u klasičnom primjeru „pogrešne upotrebe” jedan novinar naziva Biljanu Plavšić, Srpkinju, pravomoćno osuđenu zbog zločina protiv čovječnosti, jednom „od najpoznatijih haaških uznika”, što urednik dodatno ističe izdvajanjem sintagme u podnaslov (*JL*, 12.06.2003), a urednik drugoga dnevnika stavlja u nadnaslov jednome tekstu, u kojemu sam autor nije upotrijebio dotični leksem, formulaciju da je Slobodan Milošević „najslavniji haaški uznik” (*SD*, 02.07.2003). Komunikacijska jedinica (*hrvatski/politički*) *uznik*, onako kako su njezinom referencijalnošću namjeravale – samostalno, potom i u raznim oblicima susretanja – upravljati društvene grupe *politički zatvorenici* i *crkvena hijerarhija*, očito nije u ostatku javne sfere prepoznata ne samo kao takva, nego niti kao općenito stilski ekspresivna, dubinski prožeta afirmativnim vrijednosnim sudom. Na toj se točki izvorno revitalizirano semantičko polje leksema *uznik* nastavilo rasplinjavati, a ekspresivnost (ili evokativna moć) blijediti, sve dok on, očito, nije počeo postajati svojevrsni *terminus technicus* za sve koji su u Haagu, s vremenom i šire od toga.

Jer, semantička promjena ima tri bitna uzroka: lingvistički, historijski i socijalni, koji je dvosmjerni i ovdje najvažniji. Riječi koje se „iz jezika neke grupe preuzmu u opću upotrebu sklone su proširiti značenje”, pa

je na djelu društveno uvjetovana tendencija generalizacije (Ullman 1981: 200). Taj se pak proces dalje može promatrati na dvije razine, ili u dva obuhvata: u unutarhrvatskom komunikacijskom prostoru, te u onome koji obuhvaća i Srbiju, Crnu Goru i BiH.

Što se tiče unutarhrvatskog komunikacijskog prostora, proces koji smo već spomenuli nezaustavljivo se širio i obuhvaćao sve više situacija i osoba koje su udovoljavale rudimentarnom kontekstu, naime da su (bile) u pritvoru, zatvoru ili na bilo koji način predmet bilo kakvih pravosudnih postupaka, ali ne i specijalnoj referenciji da *uznik* znači, otprilike, „nepravедno i s posebnom bezobzirnošću nanesenu patnju nelegitimnim zatvaranjem osobi koja je Hrvat i kojoj je to apriorno otegotna okolnost”. Međutim, pitanje je postoji li uopće neki „pravi, jedini ispravni kontekst” kao stabilna kategorija, jer bi to podrazumijevalo realno neostvarivu tipiziranost interpretacija i ljudskih iskustava. Onaj „pravi” među svim mogućim kontekstima stvara se zapravo uvijek nanovo u jezično-komunikacijskoj praksi, i nije manje takav ni ako je jednokratno; svaki klišej počeo je kao inovacija, a svaka je inovacija počela kao greška u odnosu na neku jezičnu praksu koja se u nekom kontekstu držala normom. Novi su konteksti jednako legitimni samim time što su stvoreni na jednak način kao i prvobitni kontekst, naime kao proces pregovaranja o značenju. Utoliko posrijedi nisu – ili nisu samo – nesporedumi i greške uslijed nepoznavanja ili neprepoznavanja tzv. prvotnoga konteksta, nego prirodno nastajanje novih konteksta⁶, umnožavanje konteksta⁶ u kojemu se novi uspostavljaju kao načelno ravnopravni „prvobitnom”.

Tako gledano, komunikacijski irelevantnim postaje nepoznavanje tzv. izvornog ili pravog značenja kakvo je na pokopu generala J. Bobetka pokazao govornik koji je rekao da su u ratu „uz njegovo [Bobetkovo] rame” bili „general Ante Gotovina i drugi uznici koji danas nisu tu” (SD, 03.05.2003). Formalno gledano, upotreba bi bila pogrešna, jer je optuženik Gotovina tada bio u bijegu, dakle slobodan, ali kontekstualno gledano, ona je posve ispravna: da bi se bilo *uznik*, ne mora se uopće biti doslovno zatvoren, te se i onaj koji je samo osumnjičen ili optužen može punopravno takvim nazvati pod uvjetom da se drži da mu se iz Haaga nanosi nepravda samo ili ponajprije *zato što je Hrvat koji samo voli i brani svoju zemlju i narod*. Ispravna upotreba ne podrazumijeva leksikološko, nego ritualno, simbolično – ili kontekstno – znanje. Rječnici nam „ne mogu reći što jezik znači; značenja definiraju socijalne situacije i preokupacije ljudi koji misle i djeluju”, pa „neko djelovanje obično ima različito

značenje u različitim situacijama” (Edelman 2003: 120).

U sintagmi je, barem u početnim stupnjevima kontaminacije i preklapanja raznih društvenih upotreba, kontekstualno uvijek jasno da se podrazumijevaju samo Hrvati, ali kada se s vremenom, s ulaskom u opću komunikaciju i postojanim povećavanjem upotrebne frekvencije, neizbježno počnu gubiti razlike u ekspresivnoj i neekspresivnoj upotrebi, kada leksem *uznik*, rabljen samostalno ili u sintagmama, počne postojano gubiti emotivni naboj i vrijednosnu konotaciju, kada prestane biti sredstvo intimizacije i solidarizacije, nestanu zapreke da počne zahvaćati sve što ima ikakve veze s pravosudnim procesuiranjem, da se pretvori u puku – konvenciju.

Nadalje, upravo zbog izrastanja takve konvencije postaje moguće sintagmu, primarno onu u kojoj je referencijalno ključan atribut vezan za sud u Haagu, primijeniti i na one koji nisu Hrvati. Tada zapravo atribut *haaškosti* kao evokativna komponenta ukupnog značenja nadjačava atribut *hrvatstva*, te postaje percepcijski dominantan. Ili, drugačije kazano, u sintagmi *haaški uznik* više nije imenica reprezentativna jedinica, nego tu ulogu preuzima atribut, te je on taj koji određuje na koga će se primijeniti cijela sintagma. Usljed konotativne neutralizacije (ili trivijalizacije) kao neizbježne posljedice semantičke generalizacije obuhvat se proširuje, pa se, osim na Miloševića, i na „haaškog uznika, četničkog vojvodu dr. Vojislava Šešelja” (*JL*, 05.10.2004), može primijeniti i u vezi s predsjedničkim izborima u Srbiji, dakle u političkom komentaru koji povodom i temom nije izravno vezan za djelovanje MKSJ-a, kada se spekulira hoće li se za to mjesto „možda kandidirati i haaški uznik Slobodan Milošević” (*VN*, 31.07.2002). To se, doduše, nije dogodilo, ali je na izvanrednim parlamentarnim izborima potkraj sljedeće godine Socijalistička partija Srbije istakla „haaškog uznika Slobodana Miloševića kao nosioca liste” (*JL*, 30.12.2003). Drugi put isti izvjestilac među „najpoznatije haaške uznike” ubraja i ratnog šefa tajne policije Srbije Jovicu Stanišića, koji se netom bio predao MKSJ-u, a sintagmu je urednik izdvojio i u opremu članka i time je učinio još uočljivijom i reprezentativnijom, u neku ruku i kanonskom (*JL*, 12.06.2003). Tako pojedinac svojim subjektivnim jezičnim izborom – estetski ili stilistički motiviranim, ili pak zasnovanim kao neka vrsta privatne terminologije – može bitno ubrzati jezičnu inovaciju.

U neku ruku, iz kuta javne percepcije, svim etičkim i drugim razlikama usprkos, Milošević je za *Haag* formalno postao ono što je Stepinac za Lepoglavu, barem u smislu u kojemu su mu taj status oblikovali Crkva

i HDPZ: tipičan ili reprezentativan stanovnik tipična ili reprezentativna zaptvora, onaj koji samim svojim boravkom negdje pribavlja sebi i tome mjestu najviši stupanj simbolike i važnosti. Među tolikim *haaškim uznicima*, Milošević je jedan i neponovljivi *Haaški Uznik*. Tako se sintagma *haaški uznik* u hrvatskim medijima proširila kao općeprihvaćena neutralna oznaka za sve one koji su u Scheveningenu, kao *terminus technicus* posve neovisan o vrijednosnim i ideologijskim orijentacijama. Njezina upotreba više nije ideologijska ni politička, nije joj svrha ohrabrivati ljude ni buditi solidarnost, i stoga više ne pripada ni *političkom*, ni afektivno-ritualnom, nego neutralnom općeobavijesnom jeziku. Kao takva, spontano se primjenjuje na sve osobe izložene istrazi MKSJ-a, sve osumnjičene, optužene, pritvorene, pravomoćno ili nepravomoćno osuđene, odbjegle, neprivedene, čak oslobođene, bilo zato što im nije dokazana krivnja, bilo zato što su odslužili kaznu. Novinar tako piše o mudžahedinu iz brigade „čiji je zapovjednik Amir Kubura haaški uznik”, optužen za zločine nad Hrvatima u srednjoj Bosni (SD, 23.12.2003), a za drugoga je novinara pritvoreni bošnjački zapovjednik obrane Srebrenice, kontroverzni Naser Orić, „ratni heroj, mafijaš, haaški uznik, macho-tip (..), biznismen, i što još sve ne” (SD, 31.07.2003). Treći novinar piše o kosovskom Albancu, „nekadašnjem premijeru, danas haaškom uzniku Ramushu Haradinaju” (VL, 22.04.2005), a četvrti retroaktivno, iako u bitnom na tragu procesa izgradnje verbalnih identiteta za progonjene Hrvate u Hrvatskoj do 1990, kaže da je kosovski albanski političar A. Vllasi bio „nekadašnji Titov ljubimac i prvi Miloševićev uznik” (JL, 23.01.2006).

VII.

Hrvatsko društvo kao cjelina očito nije osjećalo leksičku lakunu ondje gdje ju je osjećao jedan njegov dio, HPDZ, niti mu je trebalo stilističko-evokativno sredstvo ondje gdje je trebalo drugom njegovu dijelu, Crkvi, nego negdje drugdje. Ono je u trenutku intenzivne, nerijetko krajnje dramatične zaokupljenosti krivnjom za ratne zločine i sudskim procesuiranjem odgovornih za njih osjetilo potrebu da proizvede – i posredstvom medija masovne javne komunikacije posreduje – stabilnu leksičku jedinicu koja će označavati pripadnike grupe u vezi s kojom se budilo toliko jedva kontrolabilnih emocija, sučeljenih stavova i mučnih dvojbi, dakle grupe „svi oni koji su u Haagu ili ih Haag traži zbog djelovanja u ratovima 1990-1999 neovisno o državljanstvu, etnonacionalnoj pripadnosti i

eventualnoj krivnji". Nije stoga nimalo neobično nego, naprotiv, neizbježno da tako leksikalizirani segment stvarnosti prijeđe i u medijski diskurs ostalih „štokavskih” zemalja, jer je i ondje u javnosti postojala jednako intenzivna i jednako motivirana zaokupljenost istom grupom, pa onda i manje-više jednaka leksikalizacijska potreba. No, ta leksička jedinica nije onamo prešla kao pojedinačan leksem na slobodnom jezičnom tržištu, nego isključivo u onoj dvočlanoj sprezi ili sintagmi u kojoj se stabilizirala u Hrvatskoj, tj. kao opća oznaka za jednu društvenu grupu neovisno o etnonacionalnom identitetu, političkom ili drugom svjetonazoru ili statusu u pravnoj proceduri. Preciznije, posrijedi nije bilo jezično nego komunikacijsko posuđivanje, a razlog nije bio praznina u općem, jer nju su načelno savršeno zadovoljavale jedinice (*haški*) *osumnjičenik*, *optuženik*, *pritvorenik* i *zatvorenik*, nego praznina u specijalnom leksikonu, krovni ili zbirni termin koji bi sve to objedinio u slučajevima – koji su u javnokomunikacijski najčešći – kada nije nužno eksplicirati razlike u pravnom statusu ili etnonacionalnoj pripadnosti takvih osoba. A ta terminološka praznina očito nije poznavala državne granice.

Misleći na smještaj kakav u Scheveningenu čeka optuženika za zločine u Vukovaru, majora JNA V. Šljivančanina, kao i druge Srbe oficire JNA i Vojske Jugoslavije, srpski komentator piše da će većina građana Srbije „još dugo samo sanjati komfor u kakvom obitavaju haški uznici”, a ista kategorijalno-pojmovna razlika kakvu je u Hrvatskoj provodio *Glas Koncila* uspostavlja se u sljedećoj rečenici, koja govori o teškim uvjetima u kojima kaznu služe „ovdašnji zatvorenici” (*DN*, 19.07.2003). Kao i u nizu hrvatskih medija, pokazuje se da *uznik* i *zatvorenik* nisu sinonimi: prvi su samo u Haagu, drugi su svi ostali. U tom se beogradskom dnevniku terminološka sintagma gotovo automatizirala na način istorodan procesu u Hrvatskoj: jedan se autor čudi što se nijedan izborni kandidat nije povukao s lista kojih su nositelji Milošević i Šešelj, da ne bude „u istoj storiji sa haškim uznicima” (*DN*, 06-07.12.2003), a drugi sa zgražanjem prikazuje ratne „planove haškog uznika Milana Martića” (*DN*, 14-15.09.2002).

I ta društva očito – i posve razumljivo – osjećaju potrebu popuniti jednu terminološku prazninu po istome kriteriju kao i hrvatsko, s tim što se ondje popuna ne odvija kao evolucija iz idioma jedne društvene grupe prema ostatku društva i općejezičnoj upotrebnoj razini, nego kao izravno preuzimanje s te upotrebne razine, sa završnog razvojnog stupnja, u ekvivalentnu upotrebnu razinu u vlastitoj javnoj komunikaciji. Srbija, Crna

Gora i BiH ne ponavljaju proces nego preuzimaju njegov rezultat, jer i te komunikacijske i sociopolitičke zajednice *imaju nekoga svoga* u Haagu, i jer je i u njima javnost intenzivno zaokupljena tom temom. U njihovim se masovnim medijima, izuzevši hrvatske u BiH, nije dao pronaći nijedan primjer upotrebe leksema *uznik* za ikoga osim za one podvrgnute tretmanu Haaga, bilo „vlastite”, bilo „tuđe”. Drugim riječima, dok je u Hrvatskoj već u ranim stadijima prodora revitaliziranoga leksema u opću javnu sferu bilo moguće da se *uznikom* nazove i pravomoćno osuđeni višestruki ubojica i otmičar, tzv. sisački monstrum (*HS*, 22.02.2002), da silovatelj recidivist koji je odslužio kaznu bude „donedavni lepoglavski uznik” (*VL*, 27.01.2005), kao i pravomoćno osuđeni za otmicu i iznudu (*SD*, 22.12.2007), da pljačkaš banke „svoje uzničke dane provodi u nerenoviranom dijelu kaznonice” (*VL*, 23.09.2002) ili da se za krivotvoritelja koji je pobjegao iz karlovačkog zatvora u naslovu pita *Je li uznik s pilom imao pomagača?* (*VL*, 02.07.2006), drugdje nema primjera da bi se tako nazvao čisti, apolitični zločinac.

Drugi vjerojatno i ne poznaju genezu revitalizacije leksema u Hrvatskoj, još manje ulogu HDPZ-a i dijela crkvene hijerarhije u tome, ondje su neodvojbeno socijalizacija referencije i konvencionalizacija prototipa bile još manje, ako ikakve, ali novinari i drugi akteri javne komunikacije prepoznali su (dominantan) rezultat slojevita procesa koji je u Hrvatskoj dotad tekao desetak godina, i u tome rezultatu ono što je primjenjivo i u njihovim društvima i komunikacijskim zajednicama i što se kao takvo može preuzeti.

Pritom leksikografska greška ne postoji niti može postojati, iz istih razloga iz kojih ne postoji ni u Hrvatskoj: dvojica sudionika propalih pregovora o Kosovu u početku 1999, kaže crnogorska komentatorica, „sada su haški uznici – Nikola Šainović [potpredsjednik vlade SR Jugoslavije] i Milan Milutinović [predsjednik Srbije]” (*MT*, 785, 13.01.2006), no problem je u tome što su oni tada, pošto su se bili predali sudu i izjasnili o optužnici, ponovo bili na slobodi do još neodređena datuma početka suđenja. Isto se vidi i iz bosanskohercegovačkoga komentara o „uzniku u mirovini Janku Bobetku” (*BHD*, 03.10.2002), za kojeg je mjesec dana ranije bilo objavljeno da je optužen, ali mu optužnica nije bila formalno

uručena, te je u trenutku pisanja komentara bio slobodan čovjek u svojoj zagrebačkoj kući.⁴

Dodatni je pokazatelj kako je posrijedi precizno ograničeno preuzimanje leksema činjenica što u medijima izvan Hrvatske uopće nema re-vitalizacije imenica *uze* i *uza*, izvedenica *uzništvo*, *uznica*, *uzničar*, čak ni pridjeva *uznički*, što sve obilato dokumentiraju mediji u Hrvatskoj (i hrvatski u BiH). Ondje se nalazi samo oblik *uznik*, bilo samostalno, definiran tematskim kontekstom, bilo u stabilnoj kolokacijskoj vezi s pridjevom *ha(a)ški*. Iz hrvatske javnokomunikacijske prakse preuzima se zapravo kolokacija *haški uznik* kao samo jedna „među različitim aktualizacijama istoga prototipnog značenjskog potencijala”, jer korisnici jezika izvan Hrvatske nisu vladali ni jednom drugom specifikacijom prototipnog značenja, nego su imali precizno ograničena, iz hrvatskih masovnih medija stečena znanja o „svojstvima izvanjezičnog svijeta i načinima na koje se mogu sparivati ta svojstva i prototipna značenja kojima se preslikava izvanjezični svijet” (Ivir 1992-1993: 186-187). Jednostavnije kazano, u hrvatskim su medijima pažljivo pratili samo – ili prije svega – ono što se i njih ticalo, u čemu su prepoznavali teme koje su zaokupljale i njihova društva i emocije koje su na osobit i usporediv način utjecale na javni život i u njihovim društvima. A takvu snagu i referencijalnost sasvim sigurno nemaju vijesti o tome da je u Hrvatskoj neki krivotvoritelj pobjegao iz zatvora ili da je osuđen neki otmičar.

VIII.

Kada je pjesnik i glavni urednik *Hrvatskog tjednika* Vlado Gotovac nakon sloma *Hrvatskog proljeća* uhićen i sproveden u istražni zatvor u zagrebačkoj Petrinjskoj 18, nekadašnje *uze Kr. sudbenog stola*, u kojima je toliko puta boravio i Stjepan Radić, 13. siječnja 1972. dali su mu olovku i dopustili pisati. Isti je dan zabilježio: *Pisanje je danas apsolutna pustolovina. Nitko ne zna što će njegove riječi postati. Nitko ne zna kakve će biti njihove posljedice* (Gotovac 1995: 7). To zaista nitko ne zna niti može znati, pa nisu mogli znati ni vodstvo HDPZ-a, ni biskupi, ni hrvatski novinari. Može se tek napomenuti kako se u cijelom slojevitom procesu

⁴ U tjedniku ima i „ispravne” upotrebe termina, u značenjsko-konotacijskom polju kakvo je izvorno oblikovalo HDPZ, kao kada se A. Izetbegović, suđen u Jugoslaviji zbog političkih stavova, naziva „uznikom komunističkih kazamata” (*BHD*, 18.02.2000) ili „fočanskim uznikom” (*BHD*, 08.09.2000).

jedne leksičke revitalizacije rezultat u načelu i ne razlikuje od predložka koji nudi praiizvor. I u *Jeruzalemskoj Bibliji*, naime, *uznik* stoji ne samo uz nevoljnog pravednika Josipa, i ne samo uz oklevetanog vjerovjesnika Pavla, nego i uz razbojnika Barabu kojega je o Pesahu na zahtjev svjetine Pilat oslobodio umjesto Isusa.

IZVORI

BHD = *BH Dani*, Sarajevo; www.bhdani.com • DN = *Danas*, Beograd; www.danas.co.yu • DS = *Dom i svijet – informativni tjedni prilog za iseljenike*, Zagreb; www.hic.hr • GB = *Globus*, Zagreb • GK = *Glas Koncila*, Zagreb • HL = *Hrvatski list*, Zadar • HS = *Hrvatsko slovo*, Zagreb • JL = *Jutarnji list*, Zagreb • MT = *Monitor*, Podgorica; www.monitor.cg.yu • SD = *Slobodna Dalmacija*, Split • VL = *Večernji list*, Zagreb • VN = *Vjesnik*, Zagreb • ZT = *Zatvorenik/ PZ = Politički zatvorenik*, Zagreb • ŽZ = *Živa zajednica*, Frankfurt/M; www.hrvatskodususobriznistvo.de

LITERATURA

- Anić, Vladimir (1994) *Rječnik hrvatskog jezika*. Novi Liber: Zagreb
- Badurina, Lada (1998) „Neke odlike leksika u suvremenoj hrvatskoj publicistici”, *Filologija*, 30-31: 417-426
- Edelman, Murray (2003) *Konstrukcija političkog spektakla*. Politička kultura: Zagreb
- Gotovac, Vlado (1995) *Zvezdana kuga. Zatvorski zapisi 1972-1973*. NZ Globus: Zagreb
- Ivir, Vladimir (1992-1993) „Kolokacije i leksičko značenje”, *Filologija*, 20-21: 181-189
- Moguš, Milan – Maja Bratanić – Marko Tadić (1999) *Hrvatski čestotni rječnik*. Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta – Školska knjiga: Zagreb
- Pavletić, Vlatko (prir.) (2002) *Nepoznata istina o crnom danu za hrvatske domoljube 11. siječnja 1972*. Antun Gustav Matoš – Udruga 11. siječnja 1972: Samobor – Zagreb
- Pupovac, Milorad (1990) *Politička komunikacija. Prolegomena teoriji političke komunikacije*. August Cesarec: Zagreb

- Škiljan, Dubravko (2000) *Javni jezik*. Antibarbarus: Zagreb
- Šojat, Zorislav (1983) *Čestotni rječnik Večernjeg lista i Vjesnika*. Vjesnik: Zagreb
- Tafra, Branka (1995) *Jezikoslovna razdvojba*. Matica hrvatska: Zagreb
- Tafra, Branka (2005) *Od riječi do rječnika*. Školska knjiga: Zagreb
- Ullmann, Stephen (1981) *Semantics. An Introduction to the Science of Meaning*. Basil Blackwell: Oxford

ETERNAL FETTERS

(Mass media, lexis revitalisation and semantic controllability)

SUMMARY

The paper shows how in the last decade of the twentieth century *Croatian Society of Political Prisoners* in their official paper and public appearances of their leaders and members promoted the archaic form *uznik* (which is in Croatian an archaic form in the meaning of *captive, prisoner*) as an expressive denotation along with the neutral one *politički zatvorenik* (*political prisoner*) and used it to denote Croats who were prosecuted in Yugoslavia for their political beliefs. Once brought back to life, the word started spreading, through various channels and due to different goals of authors, into all aspects of public communication and among various participants in public communication. At this point the social group that started it was no longer able to control the connotational value of the word and thus the word was used to refer to criminals as well. The next development stage was initiated when media in Bosnia and Herzegovina, Serbia and Montenegro started using this particular word in the collocation *haški uznik* (*prisoners of The Hague*). Thus in a relatively short period a poeticism completely lost its expressivity and became a technical term denoting all persons, and not only those in custody and not only Croats, who in any way were legally processed by the War Tribunal in The Hague for their activities in Yugoslav wars.

Keywords: lexis revitalisation, public communication, mass media, lexicalisation, style neutrality, style expressivity, archaisms, poeticisms.